

УДК 1(091)(477)+101.9.(477)

Ткачук М. Л.

ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ І МЕТОДОЛОГІЇ ІСТОРІЇ ФІЛОСОФІЇ У ТВОРЧОСТІ ОРЕСТА НОВИЦЬКОГО

У статті аналізуються теоретичні та методологічні засади історико-філософської концепції Ореста Новицького, одного з найзначніших представників київської академічної філософії XIX ст., визначається внесок останнього у становлення на вітчизняному ґрунті історії філософи як самостійної наукової дисципліни.

Попри помітне зростання дослідницького інтересу до вивчення академічної філософії в Києві XIX — початку XX ст., доводиться констатувати незадовільний рівень осмислення доробку київських духовно-академічних та університетських мислителів у галузі історії філософії. Недостатня увага дослідників до історико-філософської спадщини професорів Київської духовної академії та Університету Св. Володимира видається особливо прикрою, адже саме з історико-філософськими студіями пов'язаний їхній чи не найвагомійший внесок до розвитку вітчизняної філософії: з київського академічного середовища XIX — початку XX ст. вийшли найзначніші історики філософії дореволюційної Росії; саме у Києві були здійснені перші ґрунтовні розвідки в галузі теорії та методології історії філософії, перші спроби концептуального осмислення історико-філософського процесу, ціла низка оригінальних історико-філософських досліджень, високоякісних перекладів, навчальних посібників тощо, які суттєво збагатили вітчизняну культуру і значно сприяли конституюванню на теренах України і Росії історії філософії як самостійної наукової дисципліни.

У шерезі київських істориків філософії XIX ст. одним з найперших має бути згадане ім'я Ореста Марковича Новицького (1806—1884) — вихованця і викладача Київської духовної академії, фундатора філософської науки в Університеті Св. Володимира [1].

Про те, наскільки вирізняється постать київського філософа на загальному тлі загалом нетворчої історико-філософської думки Росії першої половини XIX століття, виразно свідчить порівняння промови О. Новицького "Про закиди щодо філософії в теоретичному і практичному відношенні, їхню силу і вагу", виголошену на урочистих зборах в Університеті Св. Володимира 15 липня 1837р. [2] з компілятивним твором Ф. Надежина "Нарис історії філософії за К. Л. Рейнгольдом" [3], виданим того ж 1837 року в Санкт-Петербурзі, та надрукованою чотирма роками пізніше у Москві "Історією

давньої філософії, пристосованою до поняття кожної освіченої людини" К. Зедергольма [4], в якій, "є багато, і дуже багато прекрасних речей, тільки ці прекрасні речі майже всі (якщо вже не просто всі) належать Гегелю" [5]. Якщо ж згадати, що ще на середину 30-х років XIX ст. вітчизняний досвід у галузі історико-філософської науки вичерпувався, крім перекладів, "Історією філософських систем, за іноземними керівництвами складеною" О. Галича (СПб., 1818—1819) — її компілятивного характеру, як бачимо, не приховував і сам автор,— то згадану промову О. Новицького (в сто сторінок!), згодом цілком справедливо оцінену Г. Шпетом як "перший російський філософський твір, написаний зі справжнім філософським смаком, чуттям і прихильним розумінням завдань філософії, як свого чину єдиного й незамінного виду культурної творчості" [6], слід визнати водночас і *першою самостійною* спробою осмислення теоретичних та методологічних проблем історико-філософської науки, здійсненою на вітчизняному ґрунті.

Неординарність О. Новицького-мислителя найяскравіше виявилась саме в його історико-філософських розвідках. Спадщина київського професора містить і конкретні дослідження окремих історичних етапів розвитку філософії, і розробку теоретичних та методологічних проблем історико-філософської науки, і спробу осмислити історико-філософський процес як цілісність. Можна без перебільшення стверджувати наявність у доробку О. Новицького глибоко продуманої і розвинутої історико-філософської концепції.

Абрис цієї концепції знаходимо вже в ранніх працях філософа, зокрема, у згаданій вище промові 1837 року й маловідомому сучасним фахівцям "Розборі твору К. Зедергольма під назвою Історія давньої філософії", здійсненому за дорученням Російської Академії наук на початку 1842 року. Накреслені у цих працях теоретичні й методологічні настанови знайшли систематичний розвиток та експлікацію в його фундаментальній праці "Поступовий розвиток стародавніх філософських

вчень у зв'язку з розвитком язичницьких вірувань" (1860—1861).

Як справедливо зазначає О. Новицький, будь яка історико-філософська концепція ґрунтується на певному розумінні сутності філософії [7]. Зміст, який вкладає у поняття філософії сам мислитель, цілком увиразнюється вже в промові "Про закиди щодо філософії...". На відміну від багатьох "просвічених" співвітчизників, він не вбачає в останній ані пустопорожнього мудрування, ані загрози для суспільного ладу і релігійного почуття. Він твердо переконаний у тому, що філософія є наукою. Щоправда, упередженість загалу до наукового статусу філософії видається мислителю небезпідставною: на поверхні історії філософії не знаходимо ніякої злагоди у розумінні того, що є філософія — кожен мислитель воліє вклати у це поняття свій смисл, інколи цілком протилежний іншим тлумаченням. Оглядаючи цю галерею суперечливих поглядів, пересічна свідомість твердить про беззмістовність самого поняття філософії і виголошує його не більш ніж забаганкою дозвільного розуму. Втім, наголошує О. Новицький, "поняття залежить від предмета. . . в той час, як предмет не залежить від поняття. . . Так само і в філософії: її суттєвий зміст зовсім не залежить від загальнопридатного, остаточного визначення; навпаки, це визначення може усталитись лише тоді, коли її зміст буде розвинуто за всіма можливими для нього напрямками" [8].

Зміст філософії, наголошує О. Новицький, закладений у глибинах людської свідомості. Жоден вияв філософської творчості не виходить за межі предметів свідомості, якими є *Я-дух, що пізнає себе*, обмежений зовнішніми речами, *не-Я— світ зовнішній*, визначений духом, і *Бог*, як "істота нічим не обмежена", вища і за дух, і за світ, чинник і кінець усього [9]. Відтак, ширяючи у безмежність, філософія огортає своїм оком людину і людство, дух і річ, життя і смерть, скінченне і нескінченне, охоплює все буття, втім має своїм безпосереднім предметом не явища, а загальні форми і закони. Знання про них не можна взяти з досвіду, інакше вони втрачають значення всезагальних. Філософія черпає своє знання "з самодіяльності розуму" [10], відтак "світ ідей є батьківщиною філософії" [11], звідти вона бере початок, сили і натхнення.

Відповідно до трьох означених предметів свідомості, у розвиткові філософії, стверджує О. Новицький, окреслюється три головні напрямки: 1) систематичний розвиток явищ і законів людського духу; 2) науковий і дослідний розвиток законів чуттєвого світу; 3) примирення цих протилежностей у вищому їхньому началі — Бозі [12]. Два перші напрямки, на думку мислителя, вже представлені в історії філософії: перший панує у Німеччині, другий розвинуто у Франції. Втім, обидва напрямки видаються йому однобічними: чисті теорії

Ідеалізму, відірвані від живого досвіду, виявляються, зрештою, пустопорожніми побудовами, позамарним спогляданням; водночас суто емпіричний шлях веде "необережних мислителів" до матеріалізму, фаталізму та атеїзму. Отже справа полягає не просто в тому, аби поєднати теорію з досвідом, а в досягненні їхньої вищої злагоди у верховному началі всякого буття — ідеального і реального. Відтак, переконаний О. Новицький, не досвід, і не умогляд, а віра має бути наріжним каменем філософування, причому, "третій шлях" розвитку філософії полягає у з'ясуванні відношення розуму і віри в дусі православ'я [13]. У злагоді віри і розуму, досягнутій на цьому шляху, О. Новицький вбачає запоруку дозрівання особистої свободи, стверджуваної розумом, до вищої, християнської свободи духу, заснованої на благодаті. Піти цим шляхом, на переконання мислителя, має майбутня православна філософія [14].

Позиція О. Новицького щодо сутності і завдань філософії видається надзвичайно характерною для вітчизняної духовно-академічної філософії з її прагненням синтезувати філософію німецького ідеалізму (у даному разі Канта, Фіхте, Гегеля, Якобі, Шеллінга) з православним віровченням. Більш того, О. Новицький виступає одним із перших мислителів, у творчості якого це прагнення чітко артикулюється й знаходить спробу реалізації, в тому числі й у розробці історико-філософської концепції.

Цілком очевидно, що вихідні засади історико-філософської концепції О. Новицького склались під впливом Гегеля, якого він вважав "без сумніву геніальним істориком філософії" [15].

Разом із Гегелем О. Новицький розуміє історію філософії як науку філософську. Істина та дійсність історії, переконаний мислитель, вміщені не у хронологічній послідовності подій і висловлювань, а в життєдайних ідеях, що рухають цими подіями, й істину цю "не здатні відкрити нам ані досвід, ані історична ерудиція, а тільки саме лише філософуюче розмірковування" [16]. Таке "філософуюче розмірковування", на відміну від доксографій, розглядає філософські вчення різних часів і народів як одне ціле, як живий організм, в якому панує розумно-необхідний зв'язок. Пересічна свідомість убачає в історії філософії лише доволі строкату суміш різноманітних понять і вчень, розбіжність поглядів, суперечливість міркувань, швидкоплинність систем, докоряючи філософії за беззмістовність і марність потуг дійти істини, Натомість "філософуюче розмірковування", відзначає О. Новицький, вбачає у цьому розмаїтті невід'ємну ознаку філософського розвитку: "чим різноманітніші філософічні системи, тим різнобічніше охоплюється сама ідея філософії" [17], тим повніше і глибше розкривається її сутність.

Слід особливо наголосити, що вже у промові 1837 року О. Новицький демонструє глибоке розуміння гегелівського принципу розвитку, його тлумачення історико-філософського процесу як системи, що розвивається. Протилежність і боротьба філософських систем, стверджує київський професор, не є свідченням неспроможності філософії перед лицем істини, адже впливають із самої сутності свідомості: "первісна протилежність і боротьба свідомості за непохитної властивості нашого духу повинна виявлятися і виявляється в усьому розвитку філософії, як непохитний закон самого її розвитку" [18]. Так, розмірковує філософ, акцентація на протилежності духовного і матеріального начал — духа і речі — народжує філософський дуалізм. Напрямки, що виникають в результаті абсолютизації духу (раціоналізм та ідеалізм) або речовинного світу (сенсуалізм і емпіризм) не лише руйнують дуалізм, а й борються один з одним, аж доки грізний скептицизм уражає засади не лише кожного з них, а й бере під сумнів вірогідність самого пізнання. Реакцією на скептицизм постає філософський містицизм, що, підносячись до першоджерела свідомості — Бога, вражає скептицизм і догматизм. Заперечення квієтизму, невід'ємного від містицизму, знову спрямовує філософську думку на боротьбу між духом і світом, ще з більшою завзятістю розпочинаючи новий виток руйнації. Але всі ці суперечності, наголошує О. Новицький, вся ця жорстка і запекла боротьба філософських вчень потрібна для самої повноти розвитку нашої думки: "Усунути зі сцени свідомості бодай одну з непримиренних суперечностей філософуючої думки — значить порушити великий закон рівноваги у поступальному її русі й тим зруйнувати всю філософію" [19].

Взаємна боротьба філософських напрямків і вчень спричиняє знесилення й занепад найвеличніших з філософських систем. І в цьому, стверджує О. Новицький, так само виявляється необхідний закон філософського розвитку. Тривале панування одних і тих самих систем є ознакою зубожіння духовного життя, натомість невпинний рух думки, народження нових форм засвідчує свіжість і життєдайність мислення. Але ж, запитують, "за такого різноманіття і плинності філософських поглядів, яке являє нам історія філософії, чи дочекається колись людство власне філософії, *одиночної і суголосної системи філософської*, і чи знайде колись у самій філософії *істину*, непохитну й незмінну, замість тимчасового визнання чогось за істину?" [20].

Відповідь на це питання, переконаний О. Новицький, з необхідністю впливає з закону єдності і гармонії, що виявляється лише у множинності й багатоманітті. Отже філософія як така дається саме у строкатих фактах історії філософії: "Філософія, власне кажучи, не є та чи та окрема система, систе-

ма Платона, Арістотеля, Канта, так само як людство не є той чи той народ в окремішності. Філософія, в істинному її значенні, є справою всього людства" [21]. Ця особливість, стверджує О. Новицький, посилюється на Гегеля, обумовлена самою природою ідеї, що розвивається й осягає себе тільки через розвиток, стає тим, чим вона є: вихід із себе і саморозкриття є водночас поверненням до себе. Так само всі філософські вчення "впливають з однієї й тієї ж ідеї, всі шукають одного — аби виявитись у часі й розвинути цю ідею; всі прагнуть одного, аби ідея, що виступила в них із себе, могла через них краще знайти себе й увійти до себе" [22]. Відтак, розбіжність учень і поглядів є лише розбіжність у формах, які приймає ідея у своєму "круго-ступальному русі" [23]. Звідси зрозуміло, зазначає О. Новицький, що послідовність систем у розвитку філософії є не довільною, а розумно-необхідною, що всі вони є членами одного живого організму й перебувають у внутрішньому зв'язку.

В духовно-академічному середовищі 20-х—30-х років, у якому зростав О. Новицький, домінувало уявлення про історію філософії як видовище похибок людського розуму. В промові 1837 р. філософ спеціально торкається цього питання, доводячи, що тільки той, хто не розуміє діалектичної природи ідеї, може стверджувати хибність філософського мислення. У фактах історії філософії, відзначає він, є не лише похибка, а й істина, більш того, "всяка похибка в русі ідеї філософії є, так би мовити, лише окремою формою істини у спадкоємному чергуванні філософічних систем" [24]. Відтак, твори філософів давно минулих часів залишаються такими ж живими, як у дні свого виникнення, складаючи "теперішнє буття нашого духу" [25]. Розкрити цей необхідний внутрішній зв'язок теперішнього і минулого, філософії й історії філософії і є, стверджує О. Новицький слідом за Гегелем, справою історії філософії як науки, і тоді історико-філософський процес постає якнайпослідовніша і цілісна система філософії.

Але ж який підхід повинна обрати історико-філософська наука, аби розв'язати своє завдання? Для О. Новицького цілком очевидно, що цей підхід не може бути емпіричним, суто-фактичним. У зв'язку з цим він вдається до полеміки з Я. Фризом і Рітгером, що заперечують проти будь-яких раціональних історико-філософських конструкцій. Водночас О. Новицький висловлює принципові заперечення щодо апіоризму гегелівської історико-філософської концепції. "Коли стверджують (як, наприклад, Гегель), що історична послідовність філософських учень тотожна з логічною послідовністю понять,— пише він,— то при цьому змішують дві різні речі: логіка, як розумів її Гегель, має своїм змістом чисті визначення думки, а історія філософії— розвиток людського мислення в часі; перша

відштовхується від найабстрактнішого, аби перейти від нього до більш конкретного, а остання починає з думок про конкретне, які лише повільно переходять до абстракції й ніколи не обмежуються логічними поняттями" [26].

Підхід до історії філософії, що його обстоює О. Новицький, ґрунтується на визнанні рівної цінності та єдності досвіду й умогляду. Характеризуючи цей підхід як *емпірико-раціональний, аналітико-синтетичний*, він відзначає його відмінність від гегелівського у відмові від цілковитого апіоризму. Емпірико-раціональний підхід, підкреслює О. Новицький, "виводить а рїогї не окремі історичні явища в усїй їхній повнотї, а лише всезагальні й необхідні підвалини; подробиці... має вказати історія як дослідна наука" [27]. Тож побудова, що спирається на такий підхід, є результатом "тривалого й уважного вивчення фактів, є загальна думка, попередньо вилучена з них аналізом" [28]. Така побудова отримує своє виправдання у фактах, водночас факти набувають у нїй розумного значення. Отже, наголошує О. Новицький, "приїом аналітичний і синтетичний є двома однаково необхідними елементами істинного методу історії філософських учень; в ньому повинні безперервно поєднуватись правильний виклад фактів з їхнім оглядом, аналіз із загальною синтетичною побудовою; аналіз має дати дійсність такою, якою вона є, а синтез привести до пізнання її духу" [29].

Заперечуючи проти гегелівської абсолютизації єдності логічного та історичного, О. Новицький водночас робить спробу вийти за межі тлумачення історії філософії як результату виключно "внутрішньої діалектики форм" й розглянути філософію в контексті "життя людства, як воно знаходить виважу у всезагальній історії" [30].

Наголошуючи на тому, що філософія розвивається "серед суспільства і для суспільства" [31], а, отже, перебуває з останнім у певних взаєминах, О. Новицький намагається пояснити характер цих взаємин і їхній вплив на розвиток філософії. Щоправда, у загальних міркуваннях він апелює до віднайденого ще попередниками Гегеля концепту "дух часу" й відтворює відому гегелівську тезу про те, що філософують там, де "народ іде назустріч своїй загибелі, там, де настає розрив між внутрішнім прагненням і зовнішньою дійсністю" [32]. Висновки О. Новицького про те, що "філософія розквітає, як пишний цвіт, на руїнах минулого" [33], або ж "справжнє ставлення філософії до суспільства полягає в тому, що вона перекладає на мову думки те, що здійснюється в ньому безпосередньо, фактично" [34], як бачимо, цілком відповідають гегелівським.

Водночас на відміну від Гегеля, який, усвідомлюючи зв'язок між філософією і релігією, акцентував увагу на їхніх розбіжностях і свідомо не

включав до своєї історії філософії "філософемі у релїгїях" [35], О. Новицький мислить розвиток філософії невід'ємним від історії релїгїї, розглядаючи взаємини філософії та релїгїї як стрижневий компонент історико-філософського процесу.

Уважний погляд на історію філософії, відзначає київський професор, не може не помітити, що філософські вчення тісно пов'язані з релігійними віруваннями своєї доби, що вони не просто співіснують, а взаємодіють між собою, що філософія і релігія — "немовби два полюси душевного життя, що взаємно себе підтримують, немовби два удари пульсу загальнолюдського духовного життя, що постійно збуджують його до подальшого руху і розвитку" [36].

Єдність філософії і релігії, відзначає О. Новицький, обумовлена їхньою вкоріненістю в глибинах людського духу й зверненістю до вищої, ідеальної сторони буття. Людина, світ і Бог у їхніх взаєминах складають спільний предмет і зміст релігії та філософії. Розбіжність між останніми визначається формою, в якій вони усвідомлюють одну й ту саму істину: в релігії істина виявляється у формі безпосереднього, внутрішнього почуття, засвоюється духом у вигляді сердечних переконань і вірувань, натомість філософія, як наука чистого мислення, намагається засвоїти свій зміст через опосередковане пізнання, через логічні докази і висновки, тобто у формі чистої думки. В релігії безумовне відкривається як таке, що безпосередньо притаманне людській свідомості, натомість у філософії воно є думкою про безумовне. Релігія живе, переважно, у сердечних переконаннях, а філософія — у поняттях розуму [37].

Релігія і філософія, на думку О. Новицького, відрізняються між собою не тільки за формою, а й за своїм значенням: віра завжди вища за знання, релігія вища за філософію (така позиція, відзначимо, цілком розбіжна з гегелівською). Релігія, за переконанням мислителя, "є така галузь свідомості, де розв'язуються всі загадки світу, де набувають злагоди всі суперечності думки, де заспокоюються весь смуток і тривоги серця, — є галузь вічної істини, вічного спокою, вічного миру; тільки релігія, а не мислення про неї, дарує людині блаженство" [38]. Релігія є життєдайним коренем усього духовної життя суспільства, у тому числі й філософії: "відірване від цього кореня, вміщене у суто абстрактного поняття філософське мислення мертвіє або приносить плоди незрілі й гіркі; лише в релігійному почутті філософія завжди знаходила невичерпне джерело вищих, життєдайних подумків" [39].

Кожна релігія, стверджує О. Новицький, фуктується на одкровенні — природному чи надприродному. Одкровення природне дається людині разом з її істотою. Бог відкриває себе не тільки в природі зовнішній, а й у богоподібній людській душі;

релігійному і моральному почутті, що з необхідністю панують над людським духом. Релігійне і моральне почуття, як природне одкровення Божества, є джерелом природної релігії. Вище, надприродне одкровення, принесене Сином Божим на грішну землю, в усій його досконалості дароване людству в християнській, надприродній, одкровенній релігії [40].

Природна й одкровенна релігія, зазначає О. Новицький, відрізняються не лише за своїм значенням у житті людства, а й за своїм впливом на розвиток філософії. Природне морально-релігійне почуття, спонукаючи філософську думку до пошуку істини, не відкривало їй справжнього шляху до неї. З появою на землі Боголюдини і поширенням богоодкровенної християнської релігії розпочалась нова епоха в історії людства, а разом із тим — в історії філософії. Християнська релігія, пише О. Новицький, "відкрила людині такі таїни про Бога, світ і людину, до яких не лише не доходив людський розум у світі поганському ні в релігії, ні в філософії, а яких ніколи не може дійти своїми власними силами" [41]. У світлі богоодкровенної релігії філософія набула нового змісту і спрямування. Отже, висновує О. Новицький, *філософія язичницька*, що розвивалась у взаємодії з природною релігією, і *філософія християнська* складають два різні види філософування, а відтак історія філософії розпадається на дві половини — історію філософії у світі язичницькому та історію філософії у світі християнському. "Між двома цими відділами ми не проводимо різкої межі хронологічного розподілу, — підкреслює професор, — адже коли почалась філософія християнська, ще закінчувала свою справу філософія язичницька" [42].

О. Новицький спеціально наголошує на тому, що зв'язок філософії з релігією є зв'язком не лише історичним, а й логічним, таким що визначається, кажучи його словами, "порядком розвитку ідей" [43]. Згідно з трьома фазами у розвитку ідей — 1) перебування у первісній, нерозвиненій єдності (чуттєвість); 2) вихід з неї, роз'єднання (розсудок); 3) утворення нової, вищої спільності (розум) — О. Новицький розрізняє три моменти у логіці взаємин між філософією та релігією: 1) існування філософії у межах релігії; 2) відокремлення від релігії і набуття самостійних форм; 3) повернення до релігії, злагода між вірою та розумом [44]. Водночас, наголошує О. Новицький, взаємини філософії з релігією набувають певних модифікацій відповідно до розуміння відношення між духом і буттям. Згідно з трьома пізнавальними здібностями (почуття, розсудок і розум) буття у своїх головних моментах (людина, світ, Бог) може мислитись як первісна єдність, відокремленість і вища свідомість, у якій зберігається усе багатство різноманітності [45].

Викладені вище міркування про історичний і логічний зв'язок філософії з релігією покладені О. Новицьким в основу його періодизації історико-філософського процесу.

У схемі О. Новицького історія філософії поділяється на *філософію язичницьку і християнську*.

У *філософії язичницькій* виділяються *три періоди*:

1) період *давньосхідної філософії* (філософія перебуває у межах язичницької релігії і в злагоді з нею; суголосність мислення і буття покладається "інстинктивно і безмовно"; філософська свідомість довіряє внутрішньому почуттю і фантазії, не відкидаючи й участі розсудку);

2) період *грецької філософії* (філософія розвивається самостійно й незалежно від язичницької релігії; єдність мислення і буття покладається як припущення; філософська свідомість спирається на розсудок);

3) період *філософії олександрійської* (філософія повертається в лоно релігії; виявляється суперечність між мисленням і буттям; філософська свідомість покладається на розум, що не відкидає впливу розсудку, а надто фантазії).

Три періоди виділяються й у *філософії християнській*:

1) період *філософії отців церкви, аравітан і схоластиків* (філософія розвивається в межах одкровенної релігії; мислення і буття розпадаються у протилежностях буття і знання, розуму та віри; філософія сприймає ці протилежності внутрішнім почуттям, фантазією і суто розсудковим мисленням);

2) період *філософії нової* (філософія відходить від релігії, стаючи на шлях самостійного розвитку й протиставлення її поняттям; мислення й буття залишаються у роз'єднанні, очікуючи свідомого зближення; розсудок панує над почуттями і розумом);

3) *період філософії, що на нього чекають* (філософія повинна повернутись до одкровенної релігії, "з якої вийшла, і за власними початками та підвалинами зійтись із християнськими істинами. Відношення мислення і буття має бути зрозумілим з вищої точки зору, за вищими початками розуму і віри. Панівною здатністю повинен бути розум. Усі протилежності, а надто протилежність віри та розуму, мають злитись у гармонійну єдність у душі християнської релігії" [46]).

Окреслена схема розвитку філософії в її історії знаходить послідовну експлікацію в праці О. Новицького "Поступовий розвиток стародавніх філософських вчень у зв'язку з розвитком язичницької релігії", в якій докладно розглянуто становлення східної, грецької та олександрійської філософії. Професор мав намір простежити розвиток філософії й у християнському світі, абрис якого подав у додатку до четвертого тому своєї праці [47]. Втім

намір цей залишився нездійсненим — галас з боку "войовничих матеріалістів", що зустріли твір О. Новицького зухвалою критикою, виявивши всю "глибину" філософського (й історико-філософського) інтересу тогочасного російського суспільства, переконав київського історика філософії у "невчасності" його зусиль. Лише згодом чимало визначних мислителів, серед яких В. Розанов, О. Лосев, Д. Чижевський, Г. Флоровський та ін., оцінили титанічну роботу О. Новицького так, як вона була того варта.

Творчість О. Новицького є, на наш погляд, *першою* значною віхою у становленні історико-філософської науки на теренах Російської імперії. Київський професор філософії *вперше* подолав бар'єр сліпого наслідування й компіляцій, здійснив *першу* спробу самостійного аналізу теоретичних і методологічних проблем історії філософії й концептуального осмислення історико-філософського процесу. О. Новицький *першим* виявив глибоке розуміння гегелівського історизму, поклавши його

у підґрунтя своїх історико-філософських досліджень. Промова О. Новицького "Про закиди щодо філософії" мала більш ніж безпосередній вплив на сучасних йому російських істориків філософії. Г. Шпет не перебільшував, коли відзначав, що казанський арх. Гавриїл (Воскресенський) — автор компілятивної шеститомної "Історії філософії" (1839—1840), "попросту списував у Новицького, не тільки ... не називаючи його, а й не знайшовши йому місця у викладі російської філософії" [48].

Як зазначено вище, розуміння О. Новицьким теоретичних і методологічних проблем історико-філософської науки склалося як результат творчого осмислення історико-філософської концепції Гегеля. Разом з тим, першим серед вітчизняних істориків філософії він робить спробу подолання гегелівського апіоризму й абсолютизації єдності логічного й історичного. Справу, розпочату О. Новицьким, продовжують його колеги — С. Гогоцький, П. Юркевич, П. Ліницький та ін. Але це вже тема для наступних розвідок...

1. Про віхи життя і творчості О. М. Новицького див.: *Ткачук М.* Орест Новицький: долаючи забуття // *Філософська і соціологічна думка.* — 1996. — № 1—2. — С. 175—191.
2. Див.: *Новицький О.* Об упреках, делаемых философии в теоретическом и практическом отношении, их силе и важности // *Журнал министерства народного просвещения.* — 1838. — Ч. XVII. — С. 229—329.
3. Див.: *Надежин Ф.* Очерк истории философии по Рейнгольду. — СПб., 1837.
4. Див.: *История древней философии, приспособленная к понятию каждого образованного человека, Карла Зедергольма, доктора философии и Еванг. дивизионного проповедника: В 2-х ч.* — М., 1841.
5. Разбор сочинения К. Зедергольма под заглавием "История древней философии", составленный ординарным профессором философии при Университете Св. Владимира *Орестом Новицким* II Одиннадцатое присуждение учрежденных П. Н. Демидовым наград. 17 апреля 1842 г. — СПб., 1842. — С. 263—264.
6. *Шпет Г. Г.* Очерк развития русской философии // *Шпет Г. Г.* Сочинения. — М.: "Правда", 1989. — С. 204.
7. Див.: Разбор сочинения К. Зедергольма под заглавием "История древней философии", составленный ординарным профессором философии при Университете Св. Владимира *Орестом Новицким.* — Цит. вид. — С. 239—240.
8. *Новицкий О.* Об упреках, делаемых философии в теоретическом и практическом отношении, их силе и важности. — Цит. вид. — С. 234.
9. Там само. — С. 235.
10. Там само. — С. 241.
11. Там само. — С. 242.
12. Там само. — С. 327.
13. Там само. — С. 328.
14. Там само. — С. 328—329.
15. Разбор сочинения К. Зедергольма под заглавием "История древней философии", составленный ординарным профессором философии при Университете Св. Владимира *Орестом Новицким.* — Цит. вид. — С. 262.
16. *Новицкий О.* Об упреках, делаемых философии в теоретическом и практическом отношении, их силе и важности. — Цит. вид. — С. 248.
17. Там само. — С. 261.
18. Там само. — С. 263.
19. Там само. — С. 265.
20. Там само. — С. 269.
21. Там само. — С. 270.
22. Там само. — С. 272.
23. Там само.
24. Там само. — С. 276.
25. Там само. — С. 277.
26. *Новицкий О. М.* Постепенное развитие древних философских учений в связи с развитием языческих верований: В IV ч. — Ч. I — К., 1860. — С. 6.
27. Там само.
28. Там само.
29. Там само. — С. 7.
30. Там само. — С. 51.
31. Там само.
32. *Гегель Г. В. Ф.* Лекции по истории философии: В 3-х КН-КН. !. — СПб.: Наука, 1993. — С. 109.
33. *Новицкий О. М.* Постепенное развитие древних философских учений в связи с развитием языческих верований: В IV ч. — Ч. I — Цит. вид. — С. 51.
34. Там само. — С. 53.
35. *Гегель Г. В. Ф.* — Цит. вид. — С. 140.
36. *Новицкий О. М.* Постепенное развитие древних философских учений в связи с развитием языческих верований: В IV ч. — Ч. IV, — К., 1861. — С. 303.
37. Там само — Ч. I. — С. 11.
38. Там само. — С. 14—15.
39. Там само. — С. 14.
40. Там само. — С. 15—17.
41. Там само. — С. 18.
42. Там само. — С. 19.
43. Там само. — С. 22.
44. Там само. — С. 24.
45. Там само. — С. 38.
46. Там само. — С. 50.
47. Там само. — Ч. IV. — С. 337—384.
48. *Шпет Г. Г.* Цит. вид. — С. 272.

Maryna Tkachuk

**PROBLEMS OF THEORY AND METHODOLOGY
OF A HISTORY OF PHILOSOPHY IN CREATIVITY
OF OREST NOVITSKY**

In this article the theoretical and methodological foundations of the concept of a history of philosophy about Orest Novitsky, one from the largest representatives of the Kiev academic philosophy 19 centuries are analysed.